

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi

Journal of Ottoman Legacy Studies

e-ISSN: 2148-5704

Cilt 13, Sayı 36, Temmuz 2026 / Volume 13, Issue 36, July 2026

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received: 22.12.2025

Kabul/Accepted: 16.04.2026

DOI: 10.17822/omad.133611

Atıf/Citation: Sevim Karabela Şermet "Temsilden Esarete Wenceslas Wratisslaw'ın Hatıratında Saatler". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 13/36 (2026): 474-491.

Sevim Karabela Şermet

Doç.Dr. Sinop Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Email: ssermet@sinop.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8990-2278>

Temsilden Esarete Wenceslas Wratisslaw'ın Hatıratında Saatler

From Representation To Captivity: Clocks In The Memoirs Of Wenceslas Wratisslaw

Öz: Hediyeleşme uluslararası kültürel karşılaşmaların önemli bir boyutunu oluşturur ve içerdiği sembolik anlamlarla zamanın ruhunu yansıtır. 16. yüzyıl sonu Osmanlı-Habsburg ilişkileri, sadece askerî ve siyasi rekabetle değil, aynı zamanda karşılıklı hediyeleşme protokolleri üzerinden şekillenen bir kültürel etkileşime sahne olmuştur. Bu sürecin en önemli tanıklarından biri 1591 yılında Viyana'dan İstanbul'a gönderilen bir elçilik heyeti üyesi iken değişen uluslararası dengeler nedeniyle esir olan ve özgürlüğe kavuştuktan sonra hatırat oluşturan Baron Wenceslas Wratisslaw'dır. Wratisslaw'ın hatıratı, görkemli saray hediyeleri aracılığıyla dönemin diplomatik ilişkilerine ışık tutmakta, diplomasi içinde önemli bir yeri olan hediyelerin bu ilişkilerde taşıdığı sembolik anlamı kaydetmektedir. Bu çalışma Wratisslaw'ın hatıratı bağlamında 16. yüzyıl sonu Osmanlı-Habsburg diplomasi kültüründe barış ve savaş yönetiminde aracı figür olarak III. Murad ve Osmanlı paşalarına gönderilen özellikle saat nesnesine odaklanmakta, Wratisslaw'ın gözlemleri ışığında, Augsburg menşeli mekanik saatlerin diplomatik aktör olarak işlevi ve bu sürecin hatıraların kurgusundaki rolünü irdelemeyi amaçlamaktadır. Wratisslaw'ın anlatısı mikro-tarihsel bir kaynak olarak değerlendirilmekte, savaş koşullarında diplomatik nesnelerin anlam kaymasına uğradığı fikrinden hareketle maddi kültür perspektifiyle diplomatik hediyelerin sembolik işlevi analiz edilmektedir. Böylece Wratisslaw'ın hatıratı, bireysel tanıklığın ötesinde, erken modern dönem imparatorluklar arası ilişkilerde temsil, iktidar ve esaret arasındaki geçirgenliği ortaya koymakta; savaşın diplomatik düzen üzerindeki dönüştürücü etkisini anlamaya imkân veren tarihsel bir belge olarak konumlandırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı devleti, 16. Yüzyıl, Wenceslaw Wratisslaw, Mekanik saat, Augsburg saatleri, Turquerie, Türkenverehrung.

Abstract: Gift-exchange constitutes a pivotal dimension of international cultural encounters and reflects the zeitgeist through the symbolic meanings it conveys. Late 16th-century Ottoman-Habsburg relations were characterized not only by military and political rivalry but also by cultural interactions shaped through reciprocal gift-giving protocols. One of the primary witnesses to this process was Baron Wenceslas Wratisslaw, a member of an embassy sent from Vienna to Istanbul in 1591, who was subsequently imprisoned due to shifting international balances and penned his memoirs upon gaining his freedom. Wratisslaw's narrative illuminates the diplomatic relations of the period through magnificent courtly gifts, recording the symbolic significance these objects held within diplomatic frameworks. This study focuses on the "clock" as a mediating object sent to Murad III and Ottoman pashas within the diplomacy culture of peace and war management in the late 16th-century Ottoman-Habsburg context. In light of Wratisslaw's observations, it aims to examine the function of Augsburg-made mechanical clocks as diplomatic actors and the role of this process in the narrative construction of the memoirs. Wratisslaw's account is evaluated as a micro-historical source, analyzing the symbolic function of diplomatic gifts from a material culture perspective, predicated on the idea that diplomatic objects undergo a "semantic shift" under conditions of war. Thus, beyond being a personal testimony, Wratisslaw's memoirs reveal the fluidity between representation, power, and captivity in early modern inter-imperial relations, positioning it as a historical document that facilitates an understanding of the transformative impact of war on the diplomatic order.

Keywords: Ottoman Empire, 16th Century, Wenceslas Wratisslaw, Mechanical clock, Augsburg clocks, Turquerie, Türkenverehrung.

Extended Abstract: Gift-giving at the diplomatic level is a historical practice that reveals the international circulation of images, ideas, and objects. This practice enables the analysis of how processes of cultural transfer are

Şermet

perceived and constructed through figures symbolizing status and power. Such figures—as representations of prestige and authority—provide a basis for exploring the construction and perception of the "other." Cultural and diplomatic encounters embody a complex and often contradictory image influenced by both structural dynamics and individual perspectives. As a significant dimension of international cultural encounters, gift-giving reflects the zeitgeist through the symbolic meanings embedded in the gifted objects. The Ottoman-Habsburg relations of the late 16th century witnessed a cultural interaction shaped not only by military and political rivalry but also by mutual protocols of gift exchange. One of the most significant witnesses of this process is Baron Wenceslas Wratislaw, a Bohemian nobleman who was a member of an embassy sent from Vienna to Istanbul in 1591; due to shifting international balances, he was taken captive and later penned his memoirs upon gaining his freedom. Wratislaw's memoirs are among the primary Western sources depicting the Ottoman Empire in the late 16th century. In his narrative, the diplomatic process—initially characterized by grandeur and a youth's curiosity about the Orient—underwent a radical transformation in the status of the embassy as Ottoman-Habsburg relations strained. Particularly during the Long War (1593–1606), the grounds for diplomatic representation dissolved, and the embassy's position transitioned into forced residence and captivity. Wratislaw's personal experience records this extraordinary transition from diplomatic duty to imprisonment, elevating his memoirs from a personal testimony to a historical document. In this regard, the memoir serves as an original example where historical and cultural heritage is presented through the dual perspectives of diplomacy and captivity. Furthermore, the narrative constitutes a multi-layered historical account that contributes to understanding the mentalities of Ottoman-Habsburg relations by rendering visible the permeable boundaries between war, diplomacy, and cultural contact in the early modern period. With its rich narrative depth, the memoir depicts daily life in Ottoman prisons, interactions between individuals of different faiths, and Turkish social life. Moreover, it sheds light on the diplomatic relations of the period through magnificent palace gifts, recording the symbolic significance these objects held within diplomacy. Focusing on Wratislaw's memoirs, this study examines the Ottoman Sultan Murad III and prominent officials as intermediary figures in late 16th-century Ottoman-Habsburg diplomatic culture, with a specific focus on the "clock" as a gifted object. Moving from Wratislaw's accounts, it investigates the symbolic and functional role of the clock in 16th-century diplomacy and interprets the importance of the clock as a diplomatic tool through the zeitgeist. As diplomatic gifts, Augsburg clocks were highly advanced engineering products of their time, illuminating contemporary technical and cultural encounters. According to Wratislaw, the clock for the late 16th-century Ottoman court was not merely a timekeeping device but a high-prestige symbol representing Western technical prowess, craftsmanship, and the Emperor's generosity. Wratislaw reveals through his narrative that the "Turk" is inscribed into the gift objects and, indirectly, into time itself. In conveying how such gifts were perceived in the Ottoman world, he implicitly illuminates the Turkish perception of gift culture and time. Aiming to scrutinize the function of Augsburg-origin mechanical clocks as diplomatic actors and their role in the narrative construction of the memoirs, this study evaluates Wratislaw's account as a micro-historical source. Grounded in the idea that diplomatic objects undergo a shift in meaning under conditions of war, the symbolic function of diplomatic gifts is analyzed from the perspective of material culture. Thus, Wratislaw's memoir is positioned as a historical document that reveals the permeability between representation, power, and captivity in early modern inter-imperial relations, allowing for an understanding of the transformative effect of war on the diplomatic order. By juxtaposing the clock—representing Western mechanical superiority—with the socio-cultural fabric of the East, Wratislaw demonstrates how the mechanical clock established a language of diplomacy between East and West. In this context, the mechanical clock emerges as a symbolic element of diplomatic and cultural communication. The encounter between the technical sophistication represented by mechanical timekeeping in Europe and the Ottoman understanding of time—largely organized around prayer times—becomes a remarkable area of cultural contact in Wratislaw's narrative. The memoir illustrates how Ottoman social life formed a synthesis with these mechanical devices from Europe, allowing for various interpretations across different eras. Consequently, the clock transcends being a technological innovation and acquires the quality of a medium representing the encounter of two different perceptions of time and cultural practices.

Giriş

Osmanlı tarihi açısından XVI. yüzyıl hem kendi kurumsal işleyişinde hem de Avrupa'nın geniş ölçekli tarihsel gelişiminde siyasi, askerî, sosyo-ekonomik ve düşünsel alanlarda derin dönüşümlerin yaşandığı bir evreyi oluşturur. Osmanlı Devleti bu dinamik değişim sürecinin merkezî aktörlerinden birisidir. 1529'da Kanuni Sultan Süleyman'ın Viyana kapılarına kadar ilerlemesi¹, sonraki dönemde Avrupa siyasetinde yeni güç dengelerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış, özellikle kuşatma ile belirginleşen bu askerî genişleme² baskın "cenk hali"³ kıta Avrupası'ndaki jeopolitik dengelerin yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Bu tarihsel süreç içerisinde Osmanlı-Habsburg rekabeti; evrensel hakimiyet iddiasının sembolik ve diplomatik

¹ Karl Vocelka. "Die Osmanische Expansion und Mitteleuropa". *Osmanlı Araştırmaları* 02 (02) (1981): 168-169

² Gabor Ágoston. "Empires and Warfare in East-Central Europe, 1550-1750: the Ottoman-Habsburg Rivalry and Military Transformation", *European Warfare 1350-1750*. (Cambridge, 2010): 110.

³ Ömer Gezer. "Balkanlarda Osmanlı-Habsburg Rekabeti (18. Yüzyıldan Kesitler); "Aldı Nemçe Bizim Nazlı Budin'i", *Türkiye Günlüğü* S. 112 (2012): 84

Şermet

tezahürlerle sürdürüldüğü bir üstünlük mücadelesi üzerinden “iki mühim düşman ve iki mühim müttefik”⁴ olarak konumlandırılır. Osmanlı-Habsburg mücadelesinin en dikkat çekici yönlerinden biri, tarafların birbirlerine karşı üstünlük mücadelesinin görünürlük biçimleridir.⁵ Çok uluslu ve çok dinli bir tebaaya sahip olması yönüyle Her iki siyasi yapı da benzer özellikler taşımaktadır. Bu tarihsel süreklilik içerisinde III. Murad dönemi kritik bir geçiş dönemine işaret eder. Bu bağlamda çalışmada söz konusu tarihsel sürecin ifadesi olan III. Murat ve sonrasında III. Mehmet dönemi, Osmanlı-Habsburg ilişkilerinde klasik üstünlük iddiasının sürdürülmeye çalışıldığı; ancak askerî, mali ve idarî açıdan Osmanlı Devleti'nin zorlanmaya başladığı bir safhayı temsil etmektedir.⁶ Uzun süren savaşların getirdiği lojistik yük ve ekonomik daralma, imparatorluğun klasik kudretinin sınırlarını test etmeye başladığı bir döneme tekabül etmektedir.

16. yüzyıl sonu Osmanlı-Habsburg ilişkileri yalnızca askerî ve siyasî rekabet ekseninde değil hediyeleşme ritüelleri ve diplomatik armağanlar aracılığıyla gelişen kültürel temas ve karşılıklı etkileşimle biçimlenmiştir. İlişkiler sınır çatışmaları ve ateşkes antlaşmaları ile sınırlı olmayıp aynı zamanda karmaşık bir sembolik dil barındıran diplomatik hediyeleşme trafiği üzerinden de yürütülmektedir. Bu süreçte diplomatik armağanlar, siyasi otoritenin prestij ve güç göstergesi⁷ olarak işlev görmüş; taraflar arasındaki öteki algısını kültürel bir etkileşim zemininde yeniden şekillendirmiştir.

Bu süreç dahilinde Osmanlı Habsburg ilişkilerinin en ilginç halkalarından birini, 1591 yılında İstanbul'a gönderilen elçilik heyeti oluşturur. Bu tarihsel sürecin önemli tanıklarından biri olan Wenceslas Wratislaw, süreç sonrasında kendi ana vatanında kaleme aldığı anılarıyla dönemin diplomatik atmosferini, diplomasi aracı olan hediyeleri ve özellikle bu hediyeler arasındaki saat nesnesinin sembolik yerini anlatıya yerleştirir. Wratislaw'ın anlatısı, Türklerin zaman algısını ve gündelik yaşam ritmini saat kavramı üzerinden okumaya da olanak tanıyan bir metindir. Yazar beş yıl süren uzun yol ve yolculuk hikayesinde Viyana'dan İstanbul'a uzanan güzergâhı tasvir ederken, saatlerin sadece birer nesne olmadığını; barış müzakerelerinin, kültürel karşılaşmaların merkezinde yer alan birer diplomatik araç olduğunu hissettirir. Aynı zamanda Wratislaw'ın metni Osmanlı sosyal dokusuna sızan Batılı mekanik saatlerin yarattığı hayranlık ve dönüşümü de imlemektedir.

Çalışmada öncelikle kapsamlı bir literatür taraması yapılmış ve saat nesnesinin tarih içerisindeki dönüşümü ele alınmıştır. Araştırmanın ana kaynağı olan Wratislaw'ın hatıratı üzerinden, saatin Osmanlı saat geleneği ile sosyal ve kültürel bağları incelenmiş, bunun yanı sıra saatlerin tarihî ve kültürel doku içindeki yerini değerlendirmek üzere tartışmalar yapılmıştır.

Kuramsal Çerçeve

Wratislaw hatıratında bir maddi kültür unsuru olarak saat nesnesini inceleyen bu çalışma erken modern dönem diplomasisinde teknolojinin imaj inşasındaki rolünü öncelikli olarak ele almaktadır. Ele alınan tarihsel malzemenin zenginliği ve derinliği disiplinlerarası bir yaklaşımı gerekli kılmış, bu doğrultuda araştırma maddi kültür çalışmaları ile modern imaj bilim kuramlarının kesişim noktasında temellendirilmiştir.

Maddi kültür çalışmaları kapsamındaki nesne biyografisi yaklaşımında, yalnızca sabit bir kimlik ya da değişmez bir işleve indirgenebilen bir varlık olmayan nesneler farklı kültürel

⁴ Türkan Polatçı ve Alican Batmaz. “Doğu-Batı imajı gölgesinde Konstantinopolis ve Beç: XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı-Habsburg ilişkileri”. *Gazi Akademik Bakış*, 6/12, (2013): 52

⁵ Karl Vocelka, *Die inneren Auswirkungen der Auseinandersetzung Österreichs mit den Osmanen*, içinde *Südost-Forschungen* C. 36 (1977): 13-34; Ágoston. “Empires and Warfare in East-Central Europe, 1550-1750: the Ottoman-Habsburg Rivalry and Military Transformation”, 110, 130

⁶ Harald Heppner. “Der Lange Türkenkrieg (1593-1606)-Ein Wendepunkt im Habsburgisch-Osmanischen Gegensatz”. *Osmanlı Araştırmaları* 02/02 (1981): 134.

⁷ Alain Servantie. “Clocks and Baksheesh: Art Presents Between Foreign Princes and the Ottoman Court (15th-17th Centuries)”. 15th International Congress of Turkish Art, Ankara. (2018): 540

Şermet

ekonomik ve tarihsel bağlamlarda yeniden anlam kazanan, dönüşen ve farklı işlevler üstlenebilen dinamik oluşumlar olarak kavramsallaştırılmaktadır. Temelde bu yaklaşım; maddi kültürün, nesnelerin ve meta dünyasının tarihsel süreçteki anlam dönüşümlerini, kültürel değerlerini ve toplumsal kimliklerini inceler. Yöntemin kuramsal öncülerinden biri olan Igor Kopytoff nesnelere mikro düzeyde, antropolojik bir perspektif getirirken Appadurai küresel meta akışlarına, makro düzeydeki değer siyasetine ve ticarete odaklanmaktadır. Kopytoff'un bakış açısında; bir nesnenin meta statüsünün kültürel olarak kurulduğu ve farklı bağlamlarda değişebildiği vurgulanır. Dolaşım süreçleri içinde tanınma ve tanımlanma biçimleri aracılığıyla nesnenin anlamının şekillendiği savunulur. Kopytoff; insanların biyografisi bulunduğu gibi nesnelerin de biyografisinin bulunduğu ve bir nesnenin hayat hikayesinin de incelenmeye değer olduğu üzerinde durur. Kopytoff'un ileri sürdüğü nesnelerin metalaşma süreci içinde nesneler sürekli bir metalaşma ve metalıktan çıkarılma döngüsü içinde yaşam sürer. Kopytoff bu iniş çıkışlı süreci inceler. Hatta "toplumların bireyleri inşa etme biçimi ile nesneleri inşa etme biçimi arasında"⁸ benzerlik kurar.

Nesnelerin biyografisi kavramsallaştırmasında Appadurai ise nesnelerin üretimden kullanıma, saklamadan aktarıma uzanan farklı evreler boyunca hareket hâlinde ele alınması; nesnelerin toplumsal ilişkiler içinde konum değiştiren süreçsel unsurlar olarak kavranması gerektiğini savunur. Nesnelerin ve metaların toplumsal yaşamdaki yerini inceleyen Appadurai nesnelerin sadece ekonomik birer araç olmadığını iddia eder. Durağan olmayıp sürekli statü değiştiren nesnelerin değerliğinin karar vericisi yalnızca piyasa değildir. Değer; siyaset, kültür, güç ilişkileri ve sosyal rejimler tarafından sürekli yeniden üretilir. "Metalaşma zamansal, kültürel ve sosyal faktörlerin karmaşık kesişim noktasında yer alır. Bir toplumda bazı şeylerin sıklıkla meta aşamasında bulunması, meta adayı ve meta bağlamının gerekliliklerini karşılamak için gereklidir."⁹ İnsanların nesnelere duyduğu arzu ve bu nesnelerin takası, toplumların kültürel yapısının anlaşılması için birer haritadır.

Seyahatname ve hatıratlarda nesnelere yüklenen anlamlar, anlatıcının "öteki" ile kurduğu zihniyet ilişkisinden bağımsız değildir. Saat nesnesi kendi biyografisini tamamlamanın yanı sıra onu betimleyen Avrupalı öznenin Osmanlı'ya bakışını yani imaj inşasını da üzerinde taşır. Söz konusu çalışmada maddi kültür unsurlarının incelenmesi metnin anlam dünyasını imajlar üzerinden şekillendirir. Bu yapıdan hareketle geniş çerçevede metinde; Hugo Dyserinck ve Joep Leerssen gibi isimlerin geliştirdiği modern imaj bilimi kriterleri bağlamında "oto-imaj"/"hetero-imaj" ve bu ikisinin arasında kalan imaj türleri tespit edilmiştir. Dyserinck'e göre ulusal imgeler gerçeklik değil, tarihsel olarak üretilmiş kurgulardır. Bir topluluk hakkında düşündüğümüz şeyler (hetero-imge), kendi kimliğimiz hakkında düşündüklerimizle (oto-imge) doğrudan bağlantılıdır. Ötekini incelemek aslında kendimizi incelemektir: "Her öteki ülke imgesi, nihayetinde kişinin kendi ülkesi hakkındaki imgesine dayanır; bu temel ister açıkça ifade edilmiş olsun ister örtük biçimde varlığını sürdürsün. Başka bir deyişle, hetero-imge ile oto-imge birbirinden ayrılmaz."¹⁰ Bu nedenle imagojoloji, milliyetçi ya da ulusal bakış açısından değil, ulusüstü ve tarafsız bir perspektiften yürütülmelidir. Dyserinck buna ulusüstü (supranational) perspektif demektedir. "Siyasi açıdan büyük önem taşıyan bir imagojolojinin gelişebilmesi için de bu ulusüstü ve tarafsız bakış açısı vazgeçilmezdir."¹¹

Yöntem

Bu çalışmada nitel tarihsel metin analizi yöntemi kullanılmıştır. Wenceslas Wratislaw'ın diplomatik hatıratı; Kopytoff'un "nesne biyografisi" yaklaşımı ile Dyserinck'in "oto-imge/hetero-

⁸Igor Kopytoff. "The Cultural Biography of Things: Commoditization as Process". *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. (Ed.: Arjun Appadurai) (Cambridge: Cambridge University Press, 1986): 89.

⁹Arjun Appadurai. "Introduction: Commodities and the Politics of Value". *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. (Ed.: A. Appadurai) (Cambridge: Cambridge University Press, 1986): 15.

¹⁰Hugo Dyserinck. "Imagology and the Problem of Ethnic Identity" *Intercultural Studies*, no. 1, (2003): 5.

¹¹Dyserinck, Hugo. "Imagology and the Problem of Ethnic Identity", 5.

Şermet

imge" kavramsallaştırmaları ekseninde çözümlenmiştir. Yöntemsel olarak, elçilik heyetiyle İstanbul'a getirilen mekanik saatlerin Augsburg'dan Osmanlı saray bürokrasisine uzanan çizgide uğradığı statü dönüşümleri, Kopytoff'un döngüsel modeliyle takip edilmiştir. Avrupalı anlatıcının Osmanlı toplumuna ve devlet adamlarına dönük algısı ise öz-imge ve öteki-imge kavramları üzerinden incelenmiş; böylece içeriğin anlam ve tarihsel bağlamları yorumlanarak metinlerin ardındaki kültürel, politik ve sosyal dinamikler keşfedilmeye çalışılmıştır.

Metinlerin analizinde tek yanlılığı önlemek ve bulguların güvenilirliğini güçlendirmek amacıyla verilerin farklı kaynaklardan doğrulanması yoluna gidilmiş; bu sebeple kaynak eleştirisi ve tarihsel çapraz sorgulama teknikleri uygulanmıştır. Wratislaw'ın sübjektif anlatısı Peçevi gibi Osmanlı kronikleriyle, ikincil horoloji literatürü ile karşılaştırmalı kaynak eleştirisine tabi tutulmuş; böylece metnin satır arası anlamları ve ampirik bulguların güvenilirliği güçlendirilmiştir.

1.Osmanlı Ülkesinde Meraklı Bir Genç: Baron Wenceslas Wratislaw (1576-1635) Kimdir?

Wenceslas Wratislaw, 1591 yılında, Viyana'da Roma İmparatorluğu tacını taşıyan Alman-Avusturya İmparatoru II. Rudolf'un Türklerle barışı sekiz yıl daha uzatmak ve yükümlü olduğu yıllık vergiyi ödemek üzere İstanbul'a Osmanlı Padişahı III. Murat huzuruna gönderdiği olağanüstü elçilik heyetinin elçi Frederic Kregwitz yanında yer alan en genç üyesidir. Asıl adı, eserde elçilik heyetindeki mevcut isimlerin içinde verildiği şekli ile John Wenzel Wratislaw von Mitrowitz'dir. Bohemyalı bir şövalyenin oğlu olarak 1576 yılında doğmuştur.¹² Wratislaw, Doğu ülkelerini görmek, bilgisini artırıp genişletmek ve tecrübe kazanmak amacıyla ailesinin isteğiyle elçilik heyetinin içinde yer almış, elçi Frederic Kregwitz'e emanet edilmiştir. 16. yüzyıl Osmanlı başkenti İstanbul'da önce misafir iken ilerleyen süreçte tutsak olarak yaklaşık beş yıl yaşam süren ve olağanüstü bir gözlemci olan Wratislaw'ın anıları tarihsel bir belge niteliği taşımakta: "XVI.yüzyıl İstanbul'undan canlı kesitler vermekte, Osmanlı- Avusturya ilişkilerinin kimi noktalarına da ışık tutmaktadır."¹³ Wratislaw'ın eseri, İslam dünyasının ve özellikle tarih alanında çalışanların sıklıkla başvurduğu referanslardan biridir. İslam dünyasına dair önemli başvuru kaynaklarından olan İslam Ansiklopedisi'nin Osmanlı tarihine dair bazı önemli maddelerin yazımında Wratislaw'ın anılarına müracaat edilmekte ve onun anıları kaynak olarak¹⁴ gösterilmektedir.

Wratislaw'ın anılarının yazılı metne dönüşme süreci, ilk basım tarihi, ilk baskısı ve yayımlandığı dil konusunda kaynaklarda çelişkili bilgilere rastlanmaktadır. Eseri Türkçe olarak yayımlayan Süreyya Dilmen Wratislaw'ın eserinin 1597 yılında Linz'de Latince olarak yayımlandığını belirtmektedir.¹⁵ Eserin 1862 tarihli İngilizce baskısının giriş bölümünde ise eserin çevirmeni Albert Henry Wratislaw tarafından kitabın ilk basım tarihi 1599 olarak belirtilmekte, o tarihlerde kamuya dağıtım amaçlı değil sadece özel baskı olarak düşünüldüğü, Bohemya veya Çek-Slav dilini bilen biri tarafından yazıldığı, 1777'ye kadar el yazması olarak kaldığı¹⁶ bilgisi verilmektedir. 1862 yılında yayımlanan orijinal kaynak girişten sonra dört bölümdür. Birinci bölüm İmparatorluk elçiliğinin Viyana'dan İstanbul'a yolculuğunu, ikinci bölüm İmparatorluk elçiliğinin İstanbul'da ikametgahını, üçüncü bölüm İmparatorluk elçiliğinin

¹² Palmira Brummett ve Katherine Thompson Newell. "A Young Man's Fancy Turns to 'Love'?: The Traveler's Eye and the Narration of Women in Ottoman Space (or The European Male & 'Meets' the Ottoman Female, 16th-18th Centuries)". *Osmanlı Araştırmaları* 40/40, (2012): 195.

¹³ Zeki Arıkan. "Bir Gezginin Gözüyle XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1/1, (1983): 228.

¹⁴ İslam Ansiklopedisi'nin "Bimâristan (Terzioğlu, 1992), Düğün (Nutku, 1994), Elçi (İpşirli, 1995), Ferhad Paşa (İpşirli, 1995), Koca Sinan Paşa (İpşirli, 2002), Mehmed III, (Emecen, 2003), Murad III (Kütükoğlu, 2020), Nahil (Nutku, 2006), Sipahi (Afyoncu, 2009), Kürek Cezası" (İpşirli, 2019) maddelerinin yazımında Wratislaw'ın anıları referans olarak gösterilmektedir.

¹⁵ Wenceslaw Wratislaw. *Anılar: 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*. (İstanbul: Karacan Yayınları, 1981), 5

¹⁶ Wenceslas Wratislaw. *Adventures of Baron Wenceslas Wratislaw*. (London: Bell and Daldy, 1862), viii

Şermet

tutuklanması ve hapsedilmesini, dördüncü bölüm hapishaneden serbest bırakılma ve ülkelerine dönüşü içerir.¹⁷ 1787 yılında *Des Freyherrn von Wratislaw Merkwürdige Gesandtschaftsreise von Wien nach Konstantinopel* adı ile yayımlanan Almanca çevirinin önsözünde padişah ve vezir başta olmak üzere anılarda yer alan karakterlerin çok canlı resmedildiği ifade edilmektedir.¹⁸

Eserde Wratislaw olayları kendisi anlatmaktadır. Hâkim olan bakış açısı Wratislaw'ın yani olaylara bizzat maruz kalan bir kişinin bakış açısıdır. Wratislaw'ın eserde oldukça ölçülü, objektif bir bakış açısına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Wratislaw'ın hatıratı, her ne kadar 1599 yılından sonra kaleme alınmış olsa da olayların geçtiği dönemde 15–20 yaş aralığında, çocukluktan gençliğe geçiş sürecindeki bir bireyin bakış açısını yansıttığı için anlatıda belirgin bir masumiyet havası hakimdir. Bu nedenle, tüm felaket sahnelerine rağmen hem iki kültüre hem de iki inanç sistemine karşı dengeli ve eşit bir yaklaşım sergilediği söylenebilir. Wratislaw'ın eseri: “Kanuni sonrası İstanbul’u, sarayı ve halkı Batılı bir gözle görerek aktaran dönemi için tarafsız bir eserdir.”¹⁹

Viyana’dan İstanbul’a 2 Eylül 1591’de başlayan ve yaklaşık iki ay süren yolculuktan sonra 24 Kasım’da İstanbul’a ulaşan heyet, Çemberlitaş’ta Batılı elçilik heyetlerinin ağırlandığı konumu itibarıyla oldukça etkili; devlet erkânının, divandan kendi saraylarına gidip geldikleri Divanyolu üzerinde yer alan²⁰ elçilik konağına yerleştirilir. Elçilik ekibi, 8 Aralık günü padişahın huzuruna kabul edilirler. Bir el öpmekten ibaret olan kısa bir süreden bahseden Wratislaw bu sürenin ihtişamını anlatmaya kelimelerin yetmeyeceğini ilave ederek hayranlığını dile getirmektedir. Oldukça eğlenceli geçen bir yılın sonunda sınır boylarında yeni Türk akınları ve değişen dengeler Türk- Alman barışını etkiler. III. Murat döneminde 1593 yılında Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu’na savaş ilan edilmesiyle Osmanlılar ile 25 yıldır süren barış hali savaş durumuna evrilir. Osmanlı İmparatorluğu’na her yıl ödenmesi gereken miktarın gönderilmemesi ve değişen siyasi tablo içinde elçi Kregwitz’in şüpheli eylemleri sonucu elçilik heyetinin tamamı elçilik konağına hapsedilir. Kapıları demir civatalarla bağlanan bu konak esasında kimi zaman “enterne” kimi zaman “rehin”²¹ mekanıdır. Wratislaw’ın anlatısında belirtildiği üzere bu ortamda dahi boş durmayan elçi Kregwitz, casuslarla rüşvet karşılığı iletişim kurmak suretiyle ülkesine bilgiler sızdırmakta, şifrelenen bilgiler gizli yazılar olarak mahzende güvenli bir bölgede saklanmaktadır. Ancak ilerleyen süreçte elçilik ekibinden birinin Sinan Paşa’ya bilgi sızdırması neticesinde elçilik konağındaki gizli belgelere ulaşılması elçi Kregwitz’in sonunu hazırlar.²² Bu olaylar sonucunda elçilik ekibinin her bir ferdi öldürülmeyi beklerken zindana atılır ve Tersane zindanında yaşam sürmeye başlarlar. Elçi için ise başka bir son hazırlanmaktadır. Elçi Frederic Kregwitz sefere çıkan Sinan Paşa’nın ordugahına götürülmüş, çok yaşlı ve hasta olduğu için bu süreçte ölmüştür.²³

Elçinin ölümü sonrası elçilik ekibinin tutsaklık yaşamı Osmanlı’nın uluslararası başarı ve başarısızlıklarına göre şekillenir. Osmanlı’nın akınlardaki her başarısız hamlesi elçilik ekibine uygulanan cezalandırma işlemini ağırlaştırmaktadır. Türklerin Macaristan yenilgisi sonrası yaşam koşullarının daha da ağırlaştığı forsalık süreci başlar. Elleri ve ayakları zincirle bağlı forsa, geceli gündüzlü kürek çekmektedir. Kadırgalarda altı ay kadar forsalık yaptıktan sonra tekrar zindana dönülmesine rağmen Macaristan’ın Türklere karşı bir zafer daha kazanması onların bu sefer de

¹⁷ Wenceslas Wratislaw. *Adventures of Baron Wenceslas Wratislaw*.

¹⁸ Vaclav Wratislav z Mitrovic. *Des Freyherrn von Wratislaw Merkwürdige Gesandtschaftsreise von Wien nach Konstantinopel*. (Leipzig, 1787).

¹⁹ Ebru Açık Turguter. "Johann Wenzel Wratislaw von Mitrowitz". İçinde: *Türkiye Turizm Ansiklopedisi / Seyyahlar*. (İstanbul: Detay Yayıncılık, 2022).

²⁰ Mustafa Can. *Sürekli Diplomasi Öncesi Osmanlı Devleti'nde Yabancı Elçiler (Elçi-Ağırlama-Huzura Kabul)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 177.

²¹ Semavi Eyice, “Elçi Hanı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: XI, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), 17; Semavi Eyice, “Elçi Hanı”, *Tarih Dergisi*, S. 24 (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1970), 107.

²² Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. C. III. (İstanbul, 2011), 419

²³ Wenceslaw Wratislaw. *Anılar: 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’ndan Çizgiler*, 106

Şermet

esirlerin Kara Kule diye isimlendirdikleri “Rumeli Hisarı’ndaki Sarıca Paşa Kulesine”²⁴ kapatılmalarına neden olur ve forsalık yaşamı kulede bir mahkûm olarak hapis yaşamına dönüşür.

Elçilik ekibi; III. Murad’ın ölümü sonrası Sadrazam İbrahim Paşa’nın aracılığı ve III. Mehmed’in iradesiyle prangalarından ve zincirlerinden kurtularak özgürlüklerine kavuşur. Korku dolu, yürekleri ağzında çeşitli tehlikelere maruz kalarak yaptıkları yolculuğun sonunda ülkelerine ulaşırlar. Yolculuk boyunca savaş kalıntıları ve vahşet manzaraları izleyen Wratislaw eserin sonunda, gördüğü olaylardan yola çıkarak Türklerin de vahşete maruz kaldığını ifade etmek suretiyle tarafsız bakışını sergilemiş olur: “Zolnak Hisarı’na ulaştığımız zaman ordumuzun Hatvan Hisarı’nı Türklerin elinden aldığını ve ordudaki Walloonlar’ın Türk halkına Hristiyanca değil, köpekler gibi kudurmuşçasına saldırdığını, çok büyük zulümler yaptıklarını duyduk. Çocuklar ve anaları kesilmiş, büyük analar göğüslerinden asılmış, barsakları parçalanmış. Türklerin işittikleri bu feci haberler üzerine ne denli üzüntü çektiklerini görmek insana hüzün veriyordu.”²⁵

2. Osmanlıda Saatin Tarihi ve Augsburg Saatleri

Dünya tarihinde güneş saatleri, su saatleri, mum saatleri, kum saatleri, mekanik saatler biçiminde bir değişim geçiren ve zamanı gösteren bir alet olarak saatler en ilkel şekliyle MÖ 3000-2000 yıllarında Mezopotamya, Mısır, Hindistan ve Çin’de kullanılmıştır.²⁶ Mekanik saatlerin Avrupa’da ortaya çıkışı ise 1300’lü yıllar olarak gösterilmektedir.²⁷ Bu saatlerin mevcut su saatlerinin kadrân düzenlerinden esinlenerek ve kule saatleri olarak geliştirilmiş olduğu bilinmektedir. İlk makineli saat olan su saatleri Mısır’da geliştirildikten sonra Bizans vasıtasıyla Araplara ve Farslara geçmiş; ancak sadece makineden ibaret olan saat sanayinin ise önce Batıda doğup oradan Doğu’ya yayıldığı kabul görmüştür.²⁸ Ancak bir başka görüşle mekanik saatin kökenleri gizemle örtülüdür ve tarihsel olarak bu en önemli dönüm noktası hakkında çok az şey bilinmektedir. Birçok kaynak, mekanik saatin 1300’den kısa bir süre önce icat edildiğini öne sürse de mucidi veya geliştirildiği yer hakkında hiçbir şey bilinmemektedir.²⁹

İlk mekanik saatin icat edilmesinin ardından, bu yeni teknoloji Doğu dünyasında uzun süre bir ilgiyle karşılanmamıştır. Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman bu genel ilgisizlik eğiliminin istisnaları olmakla birlikte³⁰, mekanik saatler Doğu’da iki yüzyılı aşkın bir süre boyunca ilgi görmemiştir. Bu bağlamda 1579 yılında İstanbul Rasathanesi’ni kuran mekanik saatlerle ilgilenen Takiyyüddin er-Râşid önemli bir isimdir. Galata’daki yabancı saatçilerden saatçiliği öğrenen Takiyyüddin saatçilik ile ilgili *el-Kevâkibü’l-dürriyye fî vâz’i’l-benkâmâti’l-devriyye* adlı eserini yazmıştır. Bu eser mekanik saatlerin yapımına dair önemli bir çalışmadır.³¹

²⁴ Wenceslaw Wratislaw. *Anılar: 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’ndan Çizgiler*, 7

²⁵ Wenceslaw Wratislaw. *Anılar: 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’ndan Çizgiler*, 182

²⁶ Friedrich Karl Kienitz. "Osmanische Uhrtürme. Ein Stück Kulturgeschichte aus alten Türkischen Städten". *Mitteilungen, Deutsch Türkische Gesellschaft E. V.*, Heft 54, Bonn (1963): 1; Julius Ruska. "Saat". İçinde: *MEB İslâm Ansiklopedisi* (C. 10). İstanbul (1967): 2-3; Muammer Dizer. "İslamda ve Osmanlılarda Saat," *Bilim Birlik Başarı* 44 (1986): 13-14; Nusret Çam. *Osmanlı Güneş Saatleri*. (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 1; Hakkı Acun. *Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri*. (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2011), 3

²⁷ Otto Kurz, *Sultan İçin Bir Saat/Yakınoğlu’da Avrupa Saat ve Saatçileri*. (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005), 20; Atila Bir ve Mustafa Kaçar. "Saat". İçinde: *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 35). (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 324; Netice Yıldız. "Osmanlı İmparatorluğu’nda İngiliz Saatleri ve Topkapı Sarayı Koleksiyonu". *Belleken* 70/259 (2006): 921.

²⁸ Perran Ülkümen. "Saatçiliğimiz". *Türk Etnografya Dergisi*, 55 (1961): 16.; Carlo M. Cipolla. *Zaman Makinesi Saat ve Toplum 1300-1700*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2002), 15; Serkan Yazıcı. *Sultanın Saatçisi: Meyer Saatlerinin Asırlık Öyküsü*. (İstanbul: Kronik Kitap, 2023), 50.

²⁹ Engelhard Weigl, "Die Welt als Uhrwerk: Die Funktion einer Metapher in der Neuzeit". İçinde: *Instrumente der Neuzeit*. (Stuttgart: JB Metzler, 1990), 115

³⁰ Wolfgang Meyer. *İstanbul’daki Güneş Saatleri*, (İstanbul: Sandoz Kültür Yayınları, 1985), 13.

³¹ Fuat Sezgin, *İslâm’da Bilim ve Teknik*. C. 3. (Ankara: TÜBA Yayınları, 2015), 118; Hüseyin Gazi Topdemir. "Takiyyüddin Er-Râşid". İçinde: *TDV İslâm Ansiklopedisi* C. 39, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 455

Şermet

Türkiye’de saatin geçirdiği evrim ve Türklerde saatçiliğin başlama tarihi arşiv malzemelerinden yola çıkarak tespit edilmeye çalışılmaktadır. Topkapı sarayında çok sayıda eser arasında Türk ustalarının imzasını taşıyan iki saat³² bu konuda önem arz etmektedir. Türkiye’de saatçilik tarihine dair önemli veriler saatin toplumsal hayatta yaygınlaşmasını ve gündelik yaşamın bir parçası hâline gelmesini sağlayan aracı aktörler üzerinden elde edilmektedir. Bu bağlamda söz konusu bilgiler, büyük ölçüde saatin dolaşım ağlarını kuran tacirlerin ve diplomatik temasları yürüten elçilerin aktardıkları kayıtlar üzerinden şekillenir. Türklere ilk gelen saatlere ait kayıt 16. asrın başına aittir.³³ İlk saatler Viyana yolu ile Almanya’dan Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1562 ve 1564’te Almanya’ya gönderilen elçiler aracılığıyla getirilen hediye saatlerdir. Tarihsel süreçte Batılı hükümdarların Osmanlı Sultanı’na ve saray mensuplarına çeşitli saatler hediye etme geleneği, bu aracın yavaş yavaş günlük hayata sızmasına da sebep olur. Bu gelişmeye paralel olarak 17.

Yüzyıl ve sonrasında Batı’dan gelen ustaların Galata’da birçok saat dükkânı açması sonucunda artık saat pazarı oluşmuş olur. Kaynaklarda “Türk rakamlarıyla üretilen saatlerin genellikle birden fazla isim taşıdığı, yalnızca isimleri kayıtlı olan belirli ayrıcalıklı üreticilerin veya bayilerin saatlerinin Türkiye’ye kabul edildiği”³⁴ bilgisi yer almaktadır.

Bu bağlamda özellikle Augsburg saatçiliği dikkat çekmektedir. Saatçilik geleneğinin 14. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzandığı Augsburg, burada üretilen saatlerin özgünlüğü ve Fugger ile Welser ailelerinin geniş ekonomik etkileri sayesinde bu alandaki faaliyetlerin önemli merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Augsburg özellikle 16. yüzyılda, Avrupa’nın teknoloji merkezi konumundadır.³⁵ 16. yüzyılda Almanya, Nürnberg ve Augsburg şehirlerinin baskın rolü ile Avrupa’nın saatçilik merkezi haline gelmiştir. Şehirlerin ticari konumu ve Avrupa’nın ana ticaret yolları üzerinde olması bu yükselişin temel nedenlerindendir. Avrupa’nın hassas mekanik ve saatçilik merkezi olan Augsburg, 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa’nın en büyük saat üretim merkezi olan Londra ve Paris ile yarışan bir şehirdir.

17. yüzyılın sonlarına doğru, sarkaçlı saatlerin icat edilmesiyle ilgi İngiltere ve Fransa’ya kaymış ancak Nürnberg ve Augsburg’un tarihsel mirası, Alman mühendisliğinin hassasiyet ve kalite algısının temelini atmıştır. 1500-1700 yılları arasında Almanya’nın bu iki şehri, teknolojiyi sanatla harmanlayarak saati zamanı gösteren bir nesne olmaktan çıkarır ve bir "mikro-evren" simgesine dönüştürür.³⁶ Augsburg’da üretilen saatlerin önem kazanmasının ve büyük ilgi görmesinin nedeni, bu eserlerin otomatik figürler, müzik kutuları ve astronomik göstergelerle donatılmış, “automata” olarak adlandırılan mühendislik ürünleri olmalarıdır.³⁷ Estetik açıdan görkemli ve karmaşık mekanizmalı bu aletler aynı zamanda “değerli birer yatırım aracı, dekorasyon objesi veya saat başı yinelenen sahnelerin tasvir edildiği birer otomatik kukla tiyatrosudur.”³⁸

Mekanik hassasiyetlerinden ziyade sanatsal ve bilimsel birer harika olarak kabul görmekte olan bu saatler; genellikle altın yaldızlı bronz veya pirinçten üretilen gövdeleri, karmaşık komplikasyonları, otomatları ve hareketli figürleri ile dikkat çekmektedir. Kasaları kule, tapınak veya obelisk şeklinde tasarlanmakta olan bu saatlerde kullanılan mimari form, hem mekanizmanın hem de çoklu kadranların estetik bir biçimde sergilenmesine olanak tanımaktadır. Bu saatlerin karmaşık mekanizmaları zamanı göstermenin yanı sıra astronomik döngüleri, ay

³² Ülkümen, "Saatçiliğimiz", 16.

³³ Ülkümen, "Saatçiliğimiz", 16.

³⁴ Frederick James Britten, *Old Clocks and Watches and Their Makers*. (London: B. T. Batsford, 1904), 546.

³⁵ Günther Oestmann. "Clocks from Nuremberg and Augsburg in the 16th and 17th Centuries". İçinde: *Time – Made in Germany: 700 Years of German Horology. Nuremberg* (2019): 4.

³⁶ Oestmann. "Clocks from Nuremberg and Augsburg in the 16th and 17th Centuries".

³⁷ Fuat Sezgin, *İslâm’da Bilim ve Teknik*, 102

³⁸ Ahmet Şamil Gürer, "Osmanlı İstanbul’unda Cenevreliler Saatçiler (1600-1763)". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 64/1 (2024): 736.

Şermet

evrelerini, burç takvimini, gezegen hareketlerini gösteren göstergeler içermektedir. Ayrıca Ausburg saatçiliği sıkı ustalık kuralları ile de dikkat çekmektedir.³⁹

Augsburg'da bağımsız bir usta olabilmek için son derece katı kurallar geçerliydi. Çıraklık ve kalfalık dönemlerinden sonra, saat yapımında artık tümüyle usta olduğunu kanıtlayan ve tüm karmaşık astronomik detayları barındıran bir başyapıt üretilmesi zorunluydu.

Augsburg şehri 16. yüzyılda Osmanlı sarayına yollanan hediyelerin üretildiği önemli merkezlerden biridir.⁴⁰ Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, Osmanlı ile yapılan barış antlaşmaları gereği her yıl İstanbul'a yüklü miktarda ödeme yapmaktadır. Bu ödemeler sadece nakit paradan oluşmayıp sanat eserlerini de kapsamaktadır. Bu hediyelerin en önemli kısmı, Augsburg'daki ustalara özel olarak sipariş edilen mücevherli ve müzikli otomat saatlerdir. Augsburg saatleri ve otomatları Osmanlı İmparatorluğu'na gönderilen diplomatik hediyeler arasında özel bir yere sahiptir.⁴¹ Bu saatler ve otomatlar, Osmanlı İmparatorluğu'na "Türkenverehrung"⁴² çerçevesinde takdim edilen diplomatik hediyeler olarak da önem taşımaktadır. Buradaki saat ustaları özellikle Osmanlı zevkine uygun tasarımlar hazırlamaktadırlar. Osmanlı pazarının beğenisini çok iyi analiz eden Augsburg'daki saat ustaları Osmanlı pazarı için üretilen saatlerde rakamlar yerine Doğu rakamları kullanmakta, saatlerin içine Osmanlı kulak zevkine uygun melodiler yerleştirmektedir. İslam inancındaki tasvir hassasiyetine rağmen saray erkanının bu hareketli figürlerden hoşlandığını bilen ustalar genellikle hayvan/insan figürlü saatler tasarlamaktadırlar. Sarayda bu saatlerin bakımıyla ilgilenen, aralarında Galata'da yaşayan Avrupalı ustaların da bulunduğu özel bir saatçi sınıfı dahi oluşmuştur. Avrupa'nın mekanik ve bilimsel üstünlüğünü sergileyen birer güç gösterisi olarak sunulan bu saatler aynı zamanda diplomatik bir araçtır. Elçiler, padişahın huzuruna çıktıklarında bu karmaşık saatleri kurmakta; saat çalmaya, içindeki figürler hareket etmeye başladığında tüm divan hayretle izlemektedir. Bu durum, karşılıklı diyaloglarda elçinin konumunu güçlendirmektedir. Sunulan hediyeler ise elçilerin kabul sürecinde kendisini daha güvende ve rahat hissetmelerini sağlamakta; bunun sonucu olarak elçiler, gördükleri itibarı sundukları maddi değerlerin bir yansıması olarak değerlendirmektedirler.⁴³ Hediye edilen saatler hem bağışlayan hem de sunulan açısından farklı değerlerin ifadesi olmaktadır. Teknolojik üstünlük ve refahın da göstergesi olan bu hediyeler karmaşık ve simgelerle örülmüş diplomatik ritüellerin bir parçasıdır. Fehlmann, bunların sadece bir süs eşyası olmadığını, aynı zamanda Doğu ve Batı arasındaki diplomatik ve ticari ilişkilerin bir yansıması olduğunu vurgular. Avrupa, teknolojisini kullanarak Doğuyu kendi hayal dünyasına göre yeniden inşa etmiştir. Avrupa'nın Osmanlı'ya duyduğu hayranlık ve merakla karışık "ötekileştirme" sürecinin önemli bir parçasıdır.⁴⁴

Türk temalı saatler saatçilik tarihinde Turquerie akımının en ilginç yansımalarından biri olarak ortaya çıkar. 16. ve 18. yüzyıllar arasında Augsburg ve diğer Avrupa saat merkezleri, hem

³⁹ Eva Groiss. "Das Augsburger Uhrmacherhandwerk". (İçinde) Die Welt als Uhr: Deutsche Uhren und Automaten 1550-1650 (Ed. Klaus Maurice & Otto Mayr) (1980); Oestmann Günther. "Clocks from Nuremberg and Augsburg in the 16th and 17th Centuries".

⁴⁰ Regina Dauser, *Informationskultur und Beziehungswissen, Das Korrespondentsnetz Hans Fuggers (1531-1598)*. (Tübingen: De Gruyter, 2008), 221; Özgür Kolçak. "Habsburg Elçisi Walter Leslie'nin Osmanlı Ziyareti: Bir Tarihsel Anlatı İnşası (1665-1666)". *Tarih Dergisi*, S. 79 (2023): 18.

⁴¹ Osmanlı İmparatorluğu'na gönderilen diplomatik hediyeler arasında özel bir yere sahip olan Augsburg saatleri ve otomatları Türkenverehrung/Türk hediyeleri olarak anılmaktadır.

⁴² Oestmann. "Clocks from Nuremberg and Augsburg in the 16th and 17th Centuries", 4; Otto Kurz, *Sultan İçin Bir Saat/Yakında'da Avrupa Saat ve Saatçileri*. (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005), 33; Gottfried Mraz. "Die Rolle des Uhrwerks in der kaiserlichen Türkenverehrung im 16. Jahrhundert". İçinde: *Die Welt als Uhr. Deutsche Uhren und Automaten Die Welt als Uhr. Deutsche Uhren und Automaten, Ausstellungskataloge Bayerisches Nationalmuseum. 1550-1650* (München: 1980), 39-54; Klaus Maurice. *Süddeutsche Uhren, Kultur Technik, Zeitschrift des Deutschen Museums*, 10. Jahrgang, Heft 1, 1986: 2-12

⁴³ Frédéric Hitzel, "Diplomatik Armağanlar: Osmanlı İmparatorluğu ile Batı Avrupa Ülkeleri Arasında Modern Çağda Yapılan Kültürel Değiş-Tokuş". İçinde: *Harp ve Sulh Avrupa ve Osmanlılar* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010): 246.

⁴⁴ Marc Fehlmann, "Osmanischer Reiter mit Hund". *Materialized Histories*. (5. Oktober 2021).

Şermet

Osmanlı sarayı ile ilişkilerde bir düzenleyici faktör hem de Avrupa'daki egzotik Doğu merakının yansımaları olarak elçilerin anlattıklarından ve gravürlerden ilhamla Türk figürlü saatler üretmişlerdir. 16. ve 17. yüzyıllarda Augsburg'un en prestijli ve en egzotik üretimlerinden biri olarak ortaya çıkan yeniçeri otomatları Avrupalıların Osmanlı askeri gücüne duyduğu ilgiyi bir sanat eserine dönüştürür. Özellikle Augsburg yapımı otomatlarda yeniçeri ve paşa figürleri olan saatler ve saatin üzerinde elinde kılıç tutan bir yeniçeri veya asasıyla emir veren bir paşa figürü yer almaktadır. Bu saatlerin en büyüleyici yanı, saat başı geldiğinde yeniçeri figürünün kılıç sallama, göz ve ağız hareketleri ve yürüme özelliği ile canlanması, yeniçerinin kolunu hareket ettirerek kılıcını havaya kaldırması veya indirmesidir.

İmgelerin, fikirlerin ve nesnelerin de göç edebileceğinin bir göstergesi olan saat, Osmanlı sarayında da karşılık bulan, bilinmeyene ve egzotik olana yönelik genel toplumsal merakı yansıtmaktadır. Bu, nihayetinde "öteki" ve "yabancı" ile yaratıcı bir etkileşime yol açmış ve mekanik ve sanatsal başarısı nedeniyle hem Habsburg hem de Osmanlı toplumunda hayranlık ve saygı uyandırmıştır. Bu saatler Fehlmann'a göre Hristiyan Batı'da mevcut olan teknik başarılarla üstünlüğü ifade etmek ve etkilemek amacıyla tasarlanmıştır. Ancak bununla birlikte Avrupa'nın egzotik olana ve Osmanlı dünyasının zenginliklerine duyduğu hayranlığı da yansıtmaktadır.⁴⁵

Wratislaw'ın anılarında ayrıntılı betimlediği saatler ise bu tarihsel tablo içinde karşılık bulmaktadır. Tarihçi Hammer de Wratislaw'ın anılarındaki söz konusu saatlerin varlığını kaydetmektedir.⁴⁶ Kaynaklar aynı zamanda bu çok değerli saatlerin korunmadığını ve yok olduğunu söylemektedir. Söz konusu bu eski saatler, Topkapı Sarayı'nın ücra köşelerinde birikmiş ve sonunda eritilmiştir.⁴⁷

3. Wratislaw'ın Hatıratındaki Saatler

Osmanlı diplomatik protokolünde saatin sadece zamanı ölçen teknik bir cihaz değil, Batı'nın zanaat yeteneğini temsil eden yüksek prestijli bir simge olduğu kabul edilmektedir. 1591 yılında elçi Kreckwitz'in maiyetinde yer alan Wratislaw, Viyana'dan İstanbul'a uzanan yolculukta ve diplomatik ziyaretin icrasında, saatlerin simgesel bağlamda ne denli önemli olduğunu anlatıda somutlaştırır. Wratislaw bu seyahatin hazırlık safhasını da anılarında detaylandırmaktadır. Bu yolculuğun başlangıcında heyet, 1591 yılının büyük bir bölümünü Viyana'da geçirmek zorunda kalır. Heyetin Viyana'da geçirdiği bekleme süreci, Osmanlı saray bürokrasisi için kritik öneme sahip olan hediyelerin tamamlanması zaruretinden kaynaklanmıştır. Osmanlı topraklarında yol boyunca konaklama yapılacak yerleşim bölgelerindeki paşalara ve padişaha sunulacak olan armağanların gecikmesi, seyahatin aylar süren bir hazırlık evresine dönüşmesine neden olmuştur. Böylece Viyana'dan İstanbul'a uzanan bu yolculukta ve bu ziyaretin icrasında Augsburg başlangıcı ve Augsburg'dan gelecek olan hediye nesnelerinin ve saatlerin beklenme süreci maddi bir karşılığı da bulunan bu nesnelerin ve saatlerin simgesel bağlamda önemli rol oynayacağını göstergesi olur. Diploması aracı olarak hediye saatler yalnızca Osmanlı padişahına değil paşalara da sunulmaktadır. Diplomatik karşılaşmalarda yalnızca bir eşya olmayan hediyelerin içerdiği sembolik dil onları önemli kılmaktadır. Hediyein içerdiği sembolik dil, aslında tarafların birbirini nasıl gördüğünü ve güç dengelerini de yansıtmaktadır. Diploması dilinde hediyein büyüklüğü, türü ve sunuluş biçimi, barışın veya üstünlüğün bir ifadesi olmaktadır. Kültürlerarası iletişim bağlamında düşünüldüğünde Doğu ve Batı dünyalarının bu hediyeleşme törenlerinde birbirlerini nasıl anlamlandırdıklarını ve bazen nasıl yanlış anladıklarını da gösterebilmektedir.

⁴⁵ Fehlmann, "Osmanischer Reiter mit Hund".

⁴⁶ Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 7. Cilt, (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1985), 173.

⁴⁷ Salamon Schweigiger, *Sultanlar Kentine Yolculuk* (1578-1581). (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2020), 78-79; Kurz, *Sultan İçin Bir Saat/Yakındoğu'da Avrupa Saat ve Saatçileri*, 42; Yıldız. "Osmanlı İmparatorluğu'nda İngiliz Saatleri ve Topkapı Sarayı Koleksiyonu", 929.

Şermet

Hediyeleşmeyi bir tür siyasi ticaret olarak ele alan Burschel hediye kavramının sadece bir nezaket değil, çok ciddi bir siyasi araç olduğunu ifade etmektedir.⁴⁸

Kregwitz'in idaresindeki elçilik heyetinin ilk saat sunduğu kişi o tarihlerde Budin Beylerbeyi olan sofı Sinan Paşa'dır.⁴⁹ Wratislaw'ın sunulan hediyeler kadar kabul mekanını da ayrıntılı olarak anlatması etkilenmenin boyutlarını göstermektedir. Salonun döşemesi ve duvarları nefis halılarla süslü olup, Beylerbeyi çok değerli halılarla kaplı büyük bir divanın ortasında oturmakta, sağında ve solunda bir kısmı ayakta duran yüksek rütbeli subaylar ile memurlar yer almaktadır. Kregwitz, imparatorun mektubunu verdiğinde Sinan Paşa hemen yerinden kalkmış ve mektubu büyük bir saygı jesti ile öperek alına, kavuğuna değdirmiş, sağ elinde tutmuş, armağanların sunulması ve görüşmeler üç saat sürmüştür. Kregwitz, Beylerbeyi'ne imparatorun mektubu ile birlikte üç yüz altın, iki tane büyük altın tas, iki tane büyük hilal biçiminde gümüş su kabı, gümüş yaldızlı leğen ve ibrik, bir çalar duvar saatinden ibaret olan armağanları sunar. Yalnızca değerli bir çalar duvar saati olduğu ifade edilen saat ayrıntılı tasvir edilmez.

Osmanlı ülkesini, beyleri ve paşaları hayranlıkla anlatan Wratislaw hediye nesnesi saat üzerinden bu hayranlığı dönüştürerek Osmanlı'da saate yaklaşım konusunda edindiği izlenimleri de okura sunmaktadır. Bir Hristiyan kulesinde gördüğü saat ona Osmanlı'da saat konusunu irdeleme ve ifade etme fırsatı oluşturur. Budin gezintileri sırasında betimlenen bir Hristiyan kilisesinin 150 basamaklı çan kulesi ve kulenin çalar saati ön plana çıkarılarak bu saatin Osmanlı'da görülen ilk ve son çalar saat olduğu ifade edilmektedir. Bazı Türk büyüklerinin evlerinde Hristiyan dostları tarafından armağan olarak yollanmış duvar saatleri bulunduğunu ancak Türklerin bunu nasıl kullanacaklarını bilmediklerini söylemektedir. Bunun sonucu olarak Osmanlı'da zaman algısı üzerine fikir yürüten Wratislaw Osmanlı'da zaman yönetiminin de zamana odaklı ibadetlerin de doğa olaylarına göre düzenlendiğini ifade etmektedir: "Halkın çoğu, vakitlerini gündüzün güneşe, geceleri aya ya da yıldızların hareketlerine bakarak anlar. Hele küçük kentlerde müezzin denen ve cami hizmetinde bulunan adamlar, saatten gayri araçlarla ve ölçülerle vakitlerini kestirir ve ibadet zamanlarını ayırarak, camilerin dışında silindir biçiminde, minare denilen yüksek kulelere çıkarak yüksek sesle Tanrı'ya ibadet etmeye çağırırlar."⁵⁰ Wratislaw; zaman zaman anılarda Osmanlı toplumunun vakit disiplini ile Batı'nın mekanik saati arasındaki etkileşimi rastlantısal olarak gözlemlemek suretiyle karşılaştırmalar ve vurgular yapmaktadır.

İkinci olarak hediye saatin sunulduğu devlet adamı Sofya beylerbeyidir ve bu armağan saatte Türk vurgusu hakimdir. Burada da öncelikle beylerbeyine imparatorun mektubu sunulmuş ve mektuptan sonra İmparator tarafından gönderilen iki gümüş yaldızlı su kabı ve bir de çalar saat hediye edilmiştir. Bu çalar saatin ayrıntılı bir şekilde görsel anlatımı yapılmıştır: "Bir Türk kavuğu biçiminde yaldızlı, üzerinde gözlerini ileri geri oynatan bir dağ keçisi heykeli oturtulmuş büyük bir çalar saatten ibaret olan armağanları sundu. Bu saatin üzerindeki dağ keçisi, saat vurdukça ayağını eşinir gibi kıvıldatıyor, ağzını açıyor, altından da yaldızlı yılan ve akrepler kıvrıla kıvrıla keçinin etrafında bir tur yapıyorlardı."⁵¹ Türk'ün görselleştirildiği bu armağan saatle ilgili bir ayrıntı da Türklerin saat ile yeni tanıştıklarının ve kullanmayı bilmediklerinin bir göstergesi olarak eserde yer alır. Wratislaw anılarda Sofya'dan hareketin ertesi gününde Sofya Beylerbeyi tarafından gönderilen bir çavuşun yolda onlara ulaşarak Paşa'ya sunulan saatin nasıl kurulacağını bilmediklerini ve bir zembereğini kırmış olarak geri getirdiklerini söylemektedir. Elçilik heyetindeki saatçının konaklanılan mekânda saati onardığını söyleyen Wratislaw saat ile

⁴⁸ Peter Burschel, "Der Sultan und das Hündchen. Zur politischen Ökonomie des Schenkens in interkultureller Perspektive" İn: *Historische Anthropologie* 15/3 (2007): 408–421.

⁴⁹ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*. C. 1-2. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1989), 263; Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı'nın Macaristan'ı*. (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2010), 330; Orhan Kılıç, "Budin ve Timişvar Eyaletlerinin Paşaları: Karşılaştırmalı Bir Analiz" *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 46 (2019): 208.

⁵⁰ Wenceslaw Wratislaw. *Anılar: 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, 21

⁵¹ Wenceslaw Wratislaw. *Anılar: 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, 36

Şermet

tanışık olmayan Türklerin saati kullanmakta zorlandıklarını bu örnek olay ile gözlemlemek suretiyle zihninde pekiştirir. Böylece Osmanlı hayranlığının bu konaklama mekânında dönüştürüldüğü görülmektedir. Söz konusu mekânda, Osmanlı imgelemine duyulan hayranlık bir dönüşüme uğrar. Siyasi ve askeri ihtişamıyla hayran olunan Osmanlı teknolojik ilerleme noktasında Avrupa'nın teknik bilgi birikimine muhtaçtır. Osmanlı, teknoloji bağlamında Avrupa menşeli bilgi ve uzmanlığa olan bağımlılığıyla paradoksal bir görünüm sergilemektedir.

Elçilik heyetinin İstanbul'a ulaşmasını müteakip padişahın onları kabulünden önce saat armağan ettiği diğer paşalar sadrazam Ferhat Paşa, Vezir Mehmet Paşa, Cağala Paşa'dır. Ferhat Paşa'ya verilen hediyeler arasında 3000 kuruş, iki gümüş yaldızlı su testisi, leğen, iki büyük yaldızlı tas, iki üzüm salkımı gibi, yaldızlı büyük su maşrabası, iki büyük gümüş kaplama kova, iki büyük sürahi ile üç ayrı saat bulunmaktadır. Bu saatlerin ayrıntılı görseli: "Yaldızlı at şeklinde ve atın üzerine, başında ok bulunan bir Türk binmiş büyük bir saat, gene büyük, dört köşe ve üstünde saat çaldıkça ağızlarını açan iki adam bulunan bir çalar saat, bir Türk gürzüne benzeyen altı köşeli bir mahfaza içinde çalar bir saat"⁵² şeklindedir. Bu bilgi Peçevi tarihinde de yer almaktadır: "Rahmetli Ferhat Paşa'ya getirdikleri zaman divanda ben de hazır bulunuyordum. İki yıllık haraç olarak altı bin kuruş verdi. Öteki armağanlar da ikişer parça idi. Budin defterdarına ve yeniçeri ağasına saat ve kupa gibi şeyler verirlerdi. Sadrazam dört bin, yoksa galiba beş bin kuruş, ona göre kupa, saat ve tüfek; öteki vezirlere de derecelerine göre kuruş ve kupa alırlardı.⁵³ ifadeleri ile yer almaktadır.

Vezir Mehmet Paşa'ya 1000 kuruş, gümüş yaldızlı bir leğen, bir ibrik ve "çevresi çeşitli deniz hayvanı kabuklarıyla süslü ve deniz atı biçiminde büyük bir saat"⁵⁴ olarak betimlenen tek bir saat hediye edilmiştir. Cağala Paşa'ya sunulan hediyeler arasında biner kuruş, gümüş ve yaldızlı testi, leğen, gümüş yaldızlı ay biçiminde birer surahi, ikişer büyük ve çifte su tası vardır. Cağala Paşa'ya hediye edilen iki saat: "İngiliz köpeği yeden Faslı insan biçiminde birer saat ve gene üzerlerine birer Türk binmiş at ve bunun ardında başka bir Türk'ün bindiği arslan bulunan ve çaldıkça da harekete geçen ve atların ayakları eşinir gibi, gözleri de her dakika sağa sola dönen birer çalar saat."⁵⁵ şeklinde tasvir edilmektedir.

Saatlerin ve diğer hediyelerin sunulacağı en son mekân padişahın sarayıdır. Daha önce sunulan hediyelerin hepsi nihai olarak padişahın mekânında sonlanacaktır. Amaç padişaha ulaşmaktır. 8 Aralık günü elçi Kregwitz 4.500 altını arabalara koydurarak, elçilik tercümanı ile saraya gönderir. Aynı gün gümüş tepsi ve saatleri taşıyanlarla birlikte ziyaret gerçekleştirilir.⁵⁶ Padişah'a sunulmak üzere getirilen armağanlar bir büyük gümüş yaldızlı leğen ve ibrik, ikinci bir leğen (gümüş yaldızlı), burmalı ve kalemkar elinden çıkma güzel bir ibrik, iki büyük su maşrabası (nar ve çiçek şekilleriyle bezenmiş ve minelenmiş, gümüş yaldızlı), Türk kavuğu biçiminde iki büyük gümüş yaldızlı şamdan, iki çift yaldızlı mum makası, iki büyük yaldızlı kayık tabak, ay biçiminde büyük yaldızlı sürahidir. Bu hediyeler dışında padişaha dört farklı saat sunulur. Padişaha sunulan hediyeler arasında saate özel bir anlam yüklendiği ve figür olarak güçlendirildiği Türk vurgusunun yoğunlaştırıldığı görülmektedir: "Altı köşeli ve saat vurduğu zaman hayret verici şekilde kendi kendine dönen, zincirlerle ustaca bezenmiş bir oyuncak, kule biçiminde bir çalar saat ki çaldığı zaman, birkaç odacıktan Türk hokkabazları çıkarak etrafta koşuyorlar ve tekrar geldikleri yerlere giriyorlardı. Kalemkar işi başka bir saat, dört köşe, büyük ve ince bir sanat yapısı olan bir çalar saat ki, çaldığı 'zaman Türk atlıları dışarı çıkıyor, savaşır gibi hareketlerde bulunarak saatin çalması bitince tekrar içeri çekiliyorlardı. Gene uzun bir çalar saat ki, üzerinde ağzı ile bir kaz yakalamış bir kurt bulunuyordu. Saat çalınca, bu kurt, elinde bir tüfekte kendisini vurmak için dışarı çıkan bir Türk'ün önünde kaçıyor ve saatin son vuruşunda

⁵² Wenceslaw Wratislaw. *Anılar: 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, 49.

⁵³ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi II* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1999), 132

⁵⁴ Wenceslaw Wratislaw. *Anılar: 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, 50

⁵⁵ Wenceslaw Wratislaw. *Anılar: 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, 50

⁵⁶ Wenceslaw Wratislaw. *Anılar: 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, 56

Şermet

tüfek patlıyordu. Ayrıca dört köşe düz bir çalar saat ki, bunun da tepesinde bir Türk duruyor ve saat vurduğunda gözlerini ve kafasını kımıldatıyordu.”⁵⁷

Başta at olmak üzere aslan, kurt ve keçi gibi hayvan figürleri savaşı Türk kimliğinin sembolik yansımaları olarak saatlere işlenmiştir. Türk kültürünün yansıtıldığı hayvan figürlerinin yanı sıra, dönemin değişen estetik algısı ve dış dünyayla etkileşimi deniz atı ve İngiliz köpeği figürleri ile belirginleşir. Söz konusu bu figürler olağan birer süsleme olmanın ötesinde çok boyutlu sembolik anlamlar barındırmaktadır. Bu bağlamda atfedilen değerler; alıcının veya üreticinin dünya görüşü üzerinden değişkenlik gösteren belirli bir sübjektivizm içeren bir mahiyet arz eder.

Tartışma

Bu araştırmada Wratislaw'ın anlatısından elde edilen ampirik bulgular, 16. yüzyıl sonu Osmanlı-Habsburg ilişkilerinin siyasi ve askeri çatışmaların ötesinde hediyeler üzerinden kurgulanan karmaşık bir sembolik dil içerdiğini ampirik olarak doğrulamaktadır. Literatür; özellikle 16. yüzyıl son çeyreğini Osmanlı Habsburg ilişkilerinde güç dengelerinin ve üstünlük mücadelelerinin sınırlarının dönüşüme uğradığı ve öte taraftan da dengelerin yeniden oluştuğu ikircikli bir dönem olarak tanımlar (Vocelka 1981; Ağoston 2010; Gezer 2012; Polatçı ve Batmaz 2013). Bu bağlamda (Vocelka 1977; Ağoston 2010) kaynakları bu mücadelenin görünme biçimlerinin farklı biçimlerde olduğunu vurgular. Bu biçimler Osmanlı için (Heppner 1981) zorlayıcı bir döneme girildiğine işaret ederken bu süreçte diplomatik armağanlar Servantie'nin (2018) in belirttiği gibi siyasi otoritenin güç göstergesi olarak öteki algısını yeniden şekillendiren unsurlar olarak işlev görür. Çalışmada elde edilen bulgular aracılığıyla bu hediye trafiğinin tek taraflı bir üstünlük kurma çabası olmadığı, aynı zamanda Osmanlı sosyal dokusunda mekanik saate karşı duyulan hayranlıkla birlikte kültürel bir temas ve zaman algısında dönüşüm alanı yarattığı izlenebilmektedir. Wratislaw'ın tasvir ettiği bu saat diplomasisi, ilişkileri sıcak çatışmadan koruyan esnek, paralel bir diplomasi sahası işlevi görür. Dolayısıyla, makalenin kuramsal çerçevesinde sunulan sembolik iletişim evreni kavramı ampirik düzeyde görünür kılınmaktadır.

Wratislaw'ın hatıratından elde edilen bulgular, çalışmanın kuramsal zeminini oluşturan maddi kültür ve imaj bilim yaklaşımlarının sunduğu iddiaları derinleştirmekte ve bu iki disiplinin kesişim noktalarını somutlaştırmaktadır. Bu bağlamda, Kopytoff'un (1986) ileri sürdüğü nesne biyografisi ve döngüsel metalaşma süreci, Wratislaw'ın anlatısındaki saat nesnesi üzerinden mikro düzeyde takip edilebilmektedir. Augsburg gibi Avrupa'nın önemli üretim merkezlerinde birer ticari meta olarak üretilen saatler, anılar içerisinde diplomatik bir hediye statüsüne geçerek Kopytoff'un metalaşma süreci söylemi ile örtüşür. Seyahat henüz başlamadan önce Augsburg'dan gelecek saatlerin Viyana'da beklenmesi ve bu saatler gelmeden yolculuğun başlamaması Burschel'in hediyeleşmeyi bir siyasi ticaret ve nezaketin ötesinde ciddi bir siyasi araç olarak tanımlayan teziyle uyumludur. Habsburg sarayı, Osmanlı bürokrasisinde hediyeye yüklenen diplomatik değere binaen ünlü Augsburg saatleri elçilik heyetine ulaşmadan yolculuğu başlatmaz. Dolayısıyla hediye, henüz yolculuğun başlangıcında diplomasinin zamanlamasını tayin ederek akatörel bir konuma evrilir. Saatlerin Osmanlı saray ricali arasındaki dolaşımı ise nesnenin sabit bir kimliğe sahip olmadığını; aksine mekân ve bağlam değiştirdikçe anlamının yeniden üretildiğini göstermektedir. Appadurai'nin (1986) vurguladığı gibi, bu saatlerin değerini belirleyen tek unsur piyasa değil; Osmanlı sarayındaki güç ilişkileri, siyaset ve kültürel rejimlerdir. Bulgulardan hareketle anlatıda saatin sabit bir nesne olmadığı, Augsburg'daki bir atölyede bir meta olarak doğduğu, Viyana'da diplomatik bir araca dönüştüğü, Budin ve İstanbul yolunda kültürel bir karşılaşma nesnesi olduğu, Osmanlı sarayında ise prestij ve egemenlik simgesine büründüğü anlaşılmaktadır. Saatin bu aşamadan sonra yaşam döngüsü ölüm veya ölümsüzlük olarak ucu açık, belirsiz bir noktada konumlanır. Yüzyıllar sonra işlevini yitirerek

⁵⁷ Wenceslaw Wratislaw. *Anılar: 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, 60

Şermet

saray depolarına kaldırılır veya günümüzde bir müze vitrininde tarihi eser olarak saatin yolculuğu devam eder.

Öte yandan, saat nesnesinin bu biyografik dönüşümü, metnin anlam dünyasını şekillendiren imajlar dünyasından ve Dyserinck'in (2003) kavramsallaştırdığı imaj bilim kriterlerinden bağımsız değildir. Wratislaw'ın mekanik saatlerin sergileniş ritüellerine, Osmanlı devlet adamlarının ve toplumunun bu teknolojik nesneye verdiği tepkilere dair tasvirleri, aslında Avrupalı öznenin öteki algısını nasıl inşa ettiğini göstermektedir. Anlatıcının saat üzerinden kurduğu üstünlük anlatısı, Dyserinck'in belirttiği gibi tarafsız bir gerçeği değil, tarihsel olarak kurgulanmış bir hetero-imgeyi yansıtmaktadır. Ancak Avrupalı anlatıcının Osmanlı ricalini saat karşısında hayranlıkla tasvir ederken satır aralarına gizlediği bu hetero-imge, eş zamanlı olarak kendi kimliğine yönelik kurguladığı oto-imgeyi de beslemektedir. Dolayısıyla Wratislaw'ın metninde saat, sadece yalın bir nesne değil; Dyserinck'in "hetero-imge ile oto-imgenin birbirinden ayrılmazlığı" tezini doğrulayan sembolik bir nesnedir. Eserde siyasi ihtişamın karşısına, Batı'nın teknik becerisinin temsili olan saat nesnesi konulur. Anlatıda saat, bir taraftan haraç ile hediye arasında bir manayı ifade ederken Habsburglara teknik ve kültürel bağlamda bir prestij alanı açan bir unsur olarak da işlev görür. Auto-image yani öz imaj Avrupalı anlatıcının saati tamir eden zanaatkar ile kendi kültürüne biçtiği "teknolojik üstünlük" imajı üzerinden belirginleşirken hetero-image yani öteki imajı Avrupalı gözünden inşa edilen saatten anlamayan, zamanı doğayla ölçen Türk imajı ile ortaya çıkar. Bu ikisinin arasında ikirciklilik durumu saatlerin üzerinde hem Türklerin askeri gücünün övülmesi hem de o gücün yani mekanik bir oyuncağın kontrolünün üreten gücün elinde olması arasındaki yöntemsel çelişki ile sergilenir. Dikkat çekici bir diğer nokta olan Augsburg ustalarının Osmanlı pazarının beğenisini analiz etme biçimleri; Fehlmann'ın da işaret ettiği üzere, Batı'nın teknolojiyi kullanarak Doğu'yu kendi zihninde yeniden inşa etme çabasını doğrulamaktadır.

Bu çalışmada birincil kısıtlılık; hediye saatlerin Habsburg elçilik heyetinde yer alan Wratislaw'ın sübjektif anlatısı ve bazı Osmanlı kronikleri üzerinden takip edilmiş olmasıdır. Otomatların ve saatlerin üretildiği Augsburg zanaat loncalarının arşiv belgeleri veya döneme ilişkin Avusturya devlet arşivlerindeki diplomatik yazışmalar bu çalışmada yer almamaktadır. “Gelecekte yapılacak araştırmalar, bu mekanik saatlerin Augsburg'daki üretim aşamalarını içeren arşiv belgeleri ile hediye saatlerin Osmanlı sarayındaki akıbetini ve bu siyasi ticaretin ekonomik boyutunu daha net olarak ortaya koyacaktır.

Sonuç

Bohemyalı soylu Wenceslas Wratislaw'ın sürükleyici hatıratı 16. yüzyılın gizemli ve gerilimli atmosferini yansıtan bir dramın anlatısı olarak 17. yüzyılda ortaya çıkar. 16. yüzyıl sonlarındaki Osmanlı dünyasını bir Avrupalı aristokratın gözünden aktaran önemli bir kaynak olan eser yalnızca bireysel bir seyahat ve esaret hikâyesi değildir. Bu eser erken modern dönemde Osmanlı İmparatorluğu ile Habsburg Monarşisi arasındaki diplomatik ilişkileri, kültürel temasları ve dönemin zihniyet dünyasını anlamaya katkı sağlayan çok katmanlı bir tarihsel belgedir. Anıların ifade ettiği değer, diplomatik bir rapor olma özellikleri sergilemesinin ötesinde, dönemin İstanbul'unu sosyal ve mimari yönleriyle betimleyen önemli bir etnografik kaynak niteliği taşımaktadır. Zindan hayatına ve esaret deneyimine dair gözlemler ise anlatıya hem dramatik bir derinlik hem de tarihsel gerçeklik kazandırmaktadır. Bu yönüyle hatıratın tarihsel ve kültürel mirasın diploması ve esaret bağlamında iki farklı perspektiften sunulduğu orijinal bir örnek olduğu görülmektedir. Wratislaw'ın anıları, 16. yüzyıl sonu Osmanlı dünyasının zaman ve mekân algısını bir Avrupalı aristokratın bakış açısından aktaran başlıca kaynaklar arasında yer almaktadır.

Wratislaw'ın anılarından hareketle, 16. yüzyıl Osmanlı-Habsburg diplomasisinde özellikle saat nesnesinin sembolik ve işlevsel rolünü inceleyen çalışma Kregwitz yönetimindeki elçilik heyetinin tarihsel rolleri ile saat nesnesinin diplomatik bir araç olarak önemini zamanın ruhu

Şermet

üzerinden yorumlar. Diplomatik bir armağan olarak Augsburg saatleri dönemin teknik ve kültürel karşılaşmalarına ışık tutan dönemi için oldukça ileri düzey mühendislik ürünleridir. Wratislaw'ın anlatısına göre, 16. yüzyıl sonunda Osmanlı sarayı için saat; sadece zamanı ölçen bir alet değil, Batı'nın teknik becerisini temsil eden yüksek prestijli bir simge olarak anlamlandırılır. Wratislaw Türk'ün hediye nesnelerine ve dolaylı olarak zamana nakşedilmiş olduğunu anlatısı aracılığı ile ortaya koymaktadır. Wratislaw, anlatısında bu tür hediyelerin Osmanlı dünyasında nasıl algılandığını aktarırken, dolaylı biçimde Türklerin hediye kültürüne ve zamana ilişkin algısına da ışık tutmaktadır.

Wratislaw'ın tanıklığı yalnızca bir seyahat ve esaret hikâyesi değildir, aynı zamanda mekanik saatin Doğu ile Batı arasında nasıl bir diplomasi dili oluşturduğunu da ortaya koyar. Heyetin genç üyelerinden biri olan Wratislaw, bu seyahatin sonunda Batı'nın mekanik üstünlüğünü temsil eden saat nesnesi ile Doğu'nun sosyo-kültürel dokusunu anlatısında bir araya getirir. Bu bağlamda mekanik saat, Doğu ile Batı arasında kurulan diplomatik ve kültürel iletişimin sembolik bir unsuru olarak öne çıkmaktadır. Avrupa'da mekanik zaman ölçümünün temsil ettiği teknik gelişmişlik ile Osmanlı toplumunda günlük hayatın büyük ölçüde ezan vakitlerine göre düzenlenen zaman anlayışı arasındaki karşılaşma, Wratislaw'ın anlatısında dikkat çekici bir kültürel temas alanı olarak görünür hâle gelmektedir. Osmanlı sosyal yaşamının Avrupa'dan hediye olarak gelen bu mekanik aletlerle nasıl bir sentez oluşturacağı her devirde farklı okumalara olanak sağlayacak şekilde anlatıya yerleştirilir. Böylece saat nesnesi iki farklı zaman algısının ve kültürel pratiğinin karşılaşmasını temsil eden bir araç niteliği kazanır.

Diplomatik düzeyde hediyeleşme, imgelerin, fikirlerin ve nesnelerin uluslararası dolaşımını ortaya koyan tarihsel bir pratiktir. Bu pratik, statü ve iktidarı simgeleyen figürler aracılığıyla kültürel aktarımın algılanma ve inşa edilme süreçlerini analiz etmeye olanak tanır. 16. Yüzyılda Osmanlı ülkesinde yeni bir zengin hayran kitlesi kazanan figürlü saatler imgelerin, fikirlerin ve nesnelerin nasıl göç ettiğinin tarihi bir örneğidir. Böylece kültürel aktarım, statü ve iktidarın temsili olan figürler; “öteki”nin algılanması ve inşası yönlerini keşfetmeye imkân oluşturur.

Sonuç olarak Wratislaw'ın hatıratı, erken modern dönemde savaş, diplomasi ve kültürel etkileşim arasındaki esnek sınırları vurgular. Bu bağlamda hatırat, erken modern dönemde coğrafi sınırların olduğu kadar kültürel sınırların da sabit olmayıp belirli bir dinamizmin ifadesi olan farklı ve çeşitli karşılaşmalar aracılığıyla sürekli değişen, yeniden şekillenen yapılar olduğunu ortaya koyar.

Kaynakça

- Açık Turgüter, E. (2022). Johann Wenzel Wratislaw von Mitrowitz. In *Türkiye Turizm Ansiklopedisi / Seyyahlar*. İstanbul: Detay Yayıncılık.
- Acun, H. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu saat kuleleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Afyoncu, E. (2009). Sipahi. In *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 37). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ágoston, G. (2010). Empires and warfare in East-Central Europe, 1550–1750: The Ottoman-Habsburg rivalry and military transformation. In F. Tallett & D. J. B. Trim (Eds.), *European warfare, 1350–1750*. Cambridge.
- Appadurai, A. (1986). Introduction: Commodities and the politics of value. In A. Appadurai (Ed.), *The social life of things: Commodities in cultural perspective* (pp. 3–63). Cambridge: Cambridge University Press.
- Arıkan, Z. (1983). Bir gezginin gözüyle XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1(1).
- Bilge, S. M. (2010). *Osmanlı'nın Macaristan'ı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Bir, A., & Kaçar, M. (2008). Saat. In *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 35). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Britten, F. J. (1904). *Old clocks and watches and their makers*. London: B. T. Batsford.
- Brummett, P., & Newell, K. T. (2012). A young man's fancy turns to 'love': The traveler's eye and the narration of women in Ottoman space (or The European Male 'Meets' the Ottoman Female, 16th–18th centuries). *Osmanlı Araştırmaları*, 40(40).
- Burschel, P. (2007). Der Sultan und das Hündchen. Zur politischen Ökonomie des Schenkens in interkultureller Perspektive. *Historische Anthropologie*, 15(3).
- Can, M. (2017). *Sürekli diplomasi öncesi Osmanlı Devleti'nde yabancı elçiler (Elçi–Ağırlama–Huzura Kabul)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cipolla, C. M. (2002). *Zaman makinesi: Saat ve toplum 1300–1700* (T. Altınova, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Çam, N. (1990). *Osmanlı güneş saatleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Dauser, R. (2008). *Informationskultur und Beziehungswissen: Das Korrespondentsnetz Hans Fuggers (1531–1598)*. Tübingen: De Gruyter.
- Dizer, M. (1986). İslamda ve Osmanlılarda saat. *Bilim Birlik Başarı*, 44.
- Dyserinck, H. (2003). Imagology and the problem of ethnic identity. *Intercultural Studies*, 1
- Emecen, F. (2003). Mehmed III. In *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 28). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eyice, S. (1970). Elçi Hanı. *Tarih Dergisi*, 24. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Eyice, S. (1995). Elçi Hanı. In *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. XI). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Fehlmann, M. (2021, October 5). *Osmanischer Reiter mit Hund. Materialized Histories*. <https://doi.org/10.58079/rf4c>
- Gezer, Ö. (2012). Balkanlarda Osmanlı-Habsburg rekabeti (18. yüzyıldan kesitler); "Aldı Nemçe Bizim Nazlı Budin'i". *Türkiye Günlüğü*, 110.
- Groiss, E. (1980). Das Augsburger Uhrmacherhandwerk. In K. Maurice & O. Mayr (Eds.), *Die Welt als Uhr: Deutsche Uhren und Automaten 1550–1650*.
- Gürer, A. Ş. (2024). Osmanlı İstanbul'unda Cenevreli saatçiler (1600–1763). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 64(1).
- Hammer-Purgstall, J. F. von. (1985). *Büyük Osmanlı Tarihi* (C. 7; M. Çevik & E. Kılıç, Çev.). İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Heppner, H. (1981). Der Lange Türkenkrieg (1593–1606): Ein Wendepunkt im Habsburgisch-Osmanischen Gegensatz. *Osmanlı Araştırmaları*, 2(2).
- Hitzel, F. (2010). Diplomatik armağanlar: Osmanlı İmparatorluğu ile Batı Avrupa ülkeleri arasında modern çağda yapılan kültürel değiş-tokuş. In D. Couto (Ed.), *Harp ve Sulh Avrupa ve Osmanlılar* (Ş. Tekeli, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- İpşirli, M. (1995a). Elçi. In *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 11). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İpşirli, M. (1995b). Ferhad Paşa. In *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 12). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- İpşirli, M. (2002). Koca Sinan Paşa. In *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 26). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İpşirli, M. (2019). Kürek cezası. In *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 2). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kienitz, F. K. (1963). Osmanische Uhrtürme. Ein Stück Kulturgeschichte aus alten Türkischen Städten. *Mitteilungen, Deutsch Türkische Gesellschaft E. V.*, Heft 54. Bonn.
- Kılıç, O. (2019). Budin ve Tımsıvar eyaletlerinin paşaları: Karşılaştırmalı bir analiz. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 46.
- Kolçak, Ö. (2023). Habsburg Elçisi Walter Leslie'nin Osmanlı ziyareti: Bir tarihsel anlatı inşası (1665–1666). *Tarih Dergisi*, 79.
- Kopytoff, I. (1986). The cultural biography of things: Commoditization as process. In A. Appadurai (Ed.), *The social life of things: Commodities in cultural perspective* (pp. 64–91). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kurz, O. (2005). *Sultan için bir saat/Yakındoğu'da Avrupa saat ve saatçileri* (A. Özdamar, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kütükoğlu, B. (2020). Murad III. In *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 31). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Maurice, K. (1986). Süddeutsche Uhren. *Kultur Technik, Zeitschrift des Deutschen Museums*, 10(1), 2–12.
- Meyer, W. (1985). *İstanbul'daki güneş saatleri*. İstanbul: Sandoz Kültür Yayınları.
- Mraz, G. (1980). Die Rolle des Uhrwerks in der kaiserlichen Türkenverehrung im 16. Jahrhundert. In K. Maurice & O. Mayr (Eds.), *Die Welt als Uhr. Deutsche Uhren und Automaten 1550–1650* (Ausstellungskataloge Bayerisches Nationalmuseum). München.
- Nutku, Ö. (1994). Düğün. In *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 10). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Nutku, Ö. (2006). Nahil. In *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 32). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Oestmann, G. (2019). Clocks from Nuremberg and Augsburg in the 16th and 17th centuries. In *Time – Made in Germany: 700 Years of German Horology* [Proceedings of the Ward Francillon Time Symposium 2019] (Deutsche Gesellschaft für Chronometrie: Jahresschrift, 58). Nuremberg.
- Peçevi İbrahim Efendi. (1999). *Peçevi Tarihi* (Vol. 2, B. S. Baykal, Haz.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Polatçı, T., & Batmaz, A. (2013). Doğu-Batı imajı gölgesinde Konstantinopolis ve Beç: XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı-Habsburg ilişkileri. *Gazi Akademik Bakış*, 6(12).
- Ruska, J. (1967). Saat. In *MEB İslâm Ansiklopedisi* (C. 10). İstanbul.
- Schweigger, S. (2020). *Sultanlar kentine yolculuk (1578–1581)* (T. Noyan, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Selânikî Mustafa Efendi. (1989). *Tarih-i Selânikî* (Vols. 1–2, M. İpşirli, Haz.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Servantie, A. (2018). Clocks and baksheesh: Art presents between foreign princes and the Ottoman court (15th–17th centuries). In *15th International Congress of Turkish Art*. Ankara.

-
- Sezgin, F. (2015). *İslâm'da bilim ve teknik* (Vol. 3, A. Aliy & E. Neubauer, Çev.). Ankara: TÜBA Yayınları.
- Tekeli, S. (1996). *16'ıncı Asırda Osmanlılarda Saat ve Takîyyüddîn'in "Mekanik Saat Konstrüksiyonuna Dair En Parlak Yıldızlar"*. Ankara.
- Terzioğlu, A. (1992). Bîmârîstan. In *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 6). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Theodossiou, E., Azzopardi, S., Dimitrijević, M. S., & Manimanis, V. N. (2009). The astronomical clock of Prague and the astronomical legacy of antiquity. In *Antique World, European and Serbian Science*. Belgrade: Society for Antique Studies of Serbia.
- Topdemir, H. G. (2010). Takîyyüddin Er-Râsîd. In *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 39). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Unat, Y. (2000). Osmanlı teknolojisine genel bir bakış. *Yeni Türkiye*, VI(33) (Osmanlı Özel Sayısı III).
- Ülkümen, P. (1961). Saatçiliğimiz. *Türk Etnografya Dergisi*, 55.
- Vocelka, K. (1977). Die inneren Auswirkungen der Auseinandersetzung Österreichs mit den Osmanen. In *Südost-Forschungen* (C. 36).
- Vocelka, K. (1981). Die Osmanische Expansion und Mitteleuropa. *Osmanlı Araştırmaları*, 2(2).
- Václav Wratislav z Mitrovic. (1787). *Des Freyherrn von Wratislaw merkwürdige Gesandtschaftsreise von Wien nach Konstantinopel*. Leipzig: In der von Schönfeldschen Buchhandlung.
- Weigl, E. (1990). Die Welt als Uhrwerk: Die Funktion einer Metapher in der Neuzeit. In *Instrumente der Neuzeit*. Stuttgart: J. B. Metzler.
- Wratislaw, B. W. (1981). *Anılar: 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan çizgiler* (M. Süreyya Dilmen, Çev.). İstanbul: Karacan Yayınları.
- Wratislaw, W. (1862). *Adventures of Baron Wenceslas Wratislaw*. London: Bell and Daldy.
- Yazıcı, S. (2023). *Sultanın saatçisi: Meyer saatlerinin asırlık öyküsü*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Yıldız, N. (2006). Osmanlı İmparatorluğu'nda İngiliz saatleri ve Topkapı Sarayı koleksiyonu. *Belleten*, 70(259), 919–962.
- Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (Vol. 3, N. Epçeli, Çev.). İstanbul.